पहेंलो गुलाफ कथाको सङ्कथन विश्लेषण

देउती खनाल

परीक्षा क्रमाङ्क.: २८२०८२/०६९

त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-२-२८४-१२८-२००७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली
भाषा शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको पाठयांश नेपा.शि. ५९८ को
प्रयोजनका निम्ति
प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१७

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीँ कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ प्रस्तुत शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक रहेको प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७३/११/०८

....

देउती खनाल

शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा, एम.एड. दोस्रो वर्षकी छात्रा देउती खनालले **पहेंलो गुलाफ कथाको सङ्कथन विश्लेषण** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही अत्यन्त मिहेनत र परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको हो । आवश्यक सैद्धान्तिक एवम् वस्तुगत आधारमा विश्लेषण गरिएको प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सहप्रा. रविकिरण अधिकारी

(शोध निर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

मितिः २०७३/११/०९

Date: 20 Feb, 2017

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ देउती खनालद्वारा तयार पारिएको प्रस्तुत **पहेंलो गुलाफ कथाको सङ्कथन विश्लेषण** शीर्षकको शोधकार्य उक्त प्रयोजनका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	**नाम**	**हस्ताक्षर**
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा.राजेन्द्रप्रसाद पौडेल (शोध विशेषज्ञ)	....
३.	सहप्रा. रविकिरण अधिकारी (शोध निर्देशक)	....

मितिः २०७३/१२/०६

Date: 19 March, 2017

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको पाठ्यांश (नेपा.शि. ५९८) को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिएको हो । 'पहेंलो गुलाफ' कथाको सङ्कथन विश्लेषण शीर्षकमा शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आइपरेका हरेक समस्या अनि अन्यौलपूर्ण स्थितिमा आवश्यक निर्देशन, सहयोग र सल्लाह दिनुका साथै उपयुक्त अध्ययनमा उत्साहपूर्वक लाग्न हौसला र प्रेरणा प्रदान गर्ने मेरा श्रद्धेय शोधनिर्देशक गुरु सहप्रा. रविकिरण अधिकारीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । उहाँको सल्लाह, सुझाव र सहयोग विना यो शोधकार्य गर्न सम्भव थिएन । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई व्यवहारमा उतार्न उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्दै प्रशासनिक र विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा रामप्रसाद भट्टराईलाई हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा अधिकांश शोध सामग्री उपलब्ध गराइ विविध व्यावहारिक कठिनाइका बाबजुद पनि मलाई पाइला-पाइलामा साथ दिई उच्च शिक्षा ग्रहण गर्नका निम्ति सदासर्वदा प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्नु हुने मेरो जीवन साथी मुरारी आचार्यप्रति अन्तर्मनबाटै हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसका साथै उच्च शिक्षाको यस चरणसम्म पुऱ्याउन विशेष सहयोग गर्ने तथा हौसला प्रदान गर्नुहुने आदरणीय बुबा केशवप्रसाद खनाल र माता दुर्गा खनालप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययन सामग्री सङ्कलनका क्रममा सल्लाह र सुझाव दिने साथीहरू अजिता पछाई, रजनी खनाल, अन्जना के.सी.का साथै सम्पूर्ण साथीहरूप्रति कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई छिटो, छरितो र शुद्धरूपमा टङ्कण गरिदिनुहुने श्री तारा अधिकारीलाई धन्यवाद दिँदै उचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभागको मूल्याङ्कन समितिसमक्ष पेश गर्दछु ।

मितिः

शोधार्थी
देउती खनाल

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत अध्ययनका 'पहेंलो गुलाफ' कथामा रहेका सम्बद्धकहरूको पहिचान गर्नु र 'पहेंलो गुलाफ' कथामा रहेका सम्बद्धनहरूको पहिचान गर्नुजस्ता उद्देश्यहरु रहेका छन् । यस अध्ययन मुख्यतया पुस्तकालयीय अध्ययन विधिमा आधारित रहेको छ । प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतका सामग्रीहरुको उपयोग गरी 'पहेंलो गुलाफ' कथाको सङ्कथन विश्लेषण गरिएको छ । यस शोधकार्यका लागि आवश्यक सबै तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । 'पहेंलो गुलाफ' कथामा प्रयुक्त सङ्कथनका युक्ति सम्बद्धक र सम्बद्धनको खोजी गर्ने काम गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधमा शिक्षाशास्त्र सङ्कायको तीन वर्षे स्नातक, दोस्रो वर्षमा निर्धारित कथा र उपन्यासअन्तर्गत रहेको 'पहेंलो गुलाफ' कथालाई लिएर सङ्कथन विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनलाई छ अध्यायमा विभाजन गरी पहिलो अध्यायमा शोधको परिचय, दोस्रो अध्यायमा पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा, तेस्रो अध्यायमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया, चौथो र पाँचौ अध्यायमा व्याख्या, विश्लेषण र छैटौँ अध्यायमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिताहरूको अध्ययन गरिएको छ । सङ्कथन अभिव्यक्तिगत माध्यमका दृष्टिले कथ्य र लेख्य गरी दुई प्रकारका हुन्छन् भनी अध्ययन गरिएको छ । सङ्कथनका ऊर्ध्वगमन पद्धति, अधोगमन पद्धति र अन्तर्क्रियात्मक पद्धतिको परिचय दिइएको छ । सङ्कथनका तत्त्वहरू प्रस्तोता, बोद्धा, मार्ग, सूचनाको स्वरूप, कोड र परिवेश आदि तत्त्वहरू रहेका छन् । यी तत्त्वहरको भाषापरक र अर्थपरक दृष्टिले परिभाषित गरिएको छ । सङ्कथन विश्लेषणका सम्बद्धक र सम्बद्धन गरी दुई युक्तिहरू रहने छन् भनी अध्ययन गरिएको छ । व्याकरणिकसम्बद्धकका दृष्टिले 'पहेंलो गुलाफ' कथाको विश्लेषण गर्दा उक्त कथामा पुरुषवाचक, आत्मवाचक, सम्बन्धवाचक, प्रश्नवाचक, कालिक, संयोजक, प्रतिस्थापन, लोप, निपात सबै सम्बद्धकहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । कोशीय सम्बद्धकका दृष्टिले 'पहेंलो गुलाफ' कथाको विश्लेषण गर्दा उक्त कथामा पनि पुनरावृत्ति, पर्यायवाची,

विपरितार्थी, समावेश्य र समावेशक, सन्निधान र सहप्रयोगको प्रयोग भएको भेटिन्छ । कोशीय अर्थ सम्बन्ध अन्तर्गत पर्यायवाची, विपरीतार्थी र सन्निधान वा सहप्रयोगको प्रयोग धेरै पटक भएको छ तर समावेशक समावेश्य भने एकपटक मात्र प्रयोग भएको भेटिएको छ । 'पहेंलो गुलाफ' कथामा जम्मा १९ अनुच्छेद रहेका छन् । ती अनुच्छेदहरूलाई सम्बद्धनका दृष्टले एक-एक अनुच्छेद सङ्ख्या समेत बताइएको छ । सम्बद्धन अन्तर्गत सामान्य विशिष्ट, विशिष्ट सामान्य, कार्यकारण, कारणकार्य, प्रभाव परिणाम, परिणाम प्रभाव, परिवेश घटना, घटना परिवेश, आर्थी पर्याय, आर्थी विपर्याय, तुलनात्मक, प्रयोजन, स्पष्टोक्ती, अप्रत्यक्ष, अनुमानित, परिचयात्मक इन्द्रिय मस्तिष्क, अनुक्रमबोधक, समुच्चय बोधक रीति बोधक, निहितार्थ, शीघ्रताबोधक, आज्ञार्थ, स्मरणको सम्बन्ध, प्रश्नार्थक र प्रश्नोत्तर सम्बन्ध समेतको सङ्कथन विश्लेषणको सम्बद्धनका आधारमा पाठको विश्लेषण गरिएको छ ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ समस्याकथन २
१.३ अध्ययनको उद्देश्य २
१.४ अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता २
१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन ३

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ४
२.१.१ सम्बद्ध पुस्तक समीक्षा ४
२.१.२ शोध समीक्षा ६
२.२ सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा १०
२.२.१ सङ्कथनको परिचय ११
२.२.२ सङ्कथनको परिभाषा १२
२.३ सङ्कथनका प्रकार १२
२.३.१ कथ्य सङ्कथन १३
२.३.२ लेख्य सङ्कथन १३
२.४ सङ्कथन विश्लेषणको परिचय १४
२.५ सङ्कथनका तत्त्वहरू १५
२.५.१ प्रस्तोता १५
२.५.२ श्रोता १६
२.५.३ माध्यम/मार्ग १६
२.५.४ सूचनाको स्वरूप १६
२.५.५ शीर्षक/विषय १७
२.५.६ कोड १७
२.५.७ परिवेश १७
२.६ सङ्कथन विश्लेषका पद्धतिहरू १८

२.६.१ ऊर्ध्व गमन पद्धति १८
२.६.२ अधो गमन पद्धति १९
२.६.३ अन्तर्क्रियात्मक पद्धति १९
२.७ सङ्कथनका युक्तिहरू १९
२.७.१ सम्बद्धक २०
२.७.१.१ व्याकरणिक सम्बद्धक २०
२.७.१.२ कोशीय सम्बद्धक २६
२.७.२ सम्बद्धन २८
२.८ सङ्कथन विश्लेषणको महत्त्व ३४

अध्याय तीन

अध्ययन विधि, प्रक्रिया र शोधपत्रको रूपरेखा

३.१ अध्ययनको विधि ३६
३.१.१ तथ्याङ्क सङ्कलन ३६
३.१.२ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण ३७
३.२ शोधपत्रको रूपरेखा ३७

अध्याय चार

पहेंलो गुलाफ कथामा वाक्यहरूका बीचमा प्रयुक्त सम्बद्धकको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ पहेंलो गुलाफ कथामा वाक्यहरूका बीचमा प्रयुक्त सम्बद्धकको अध्ययन र पहिचान ३९
४.१.१ व्याकरणिक सम्बद्धक ३९
४.१.१.१ सार्वनामिक सम्बद्धक ३९
४.१.२ स्थानिक सम्बद्धकहरू ६४
४.१.३ कालिक सम्बद्धक ६८
४.१.४ संयोजक सम्बद्धक ७३
४.१.५ प्रतिस्थापन सम्बद्धक ७८
४.१.५.१ नामिक प्रतिस्थापन ७८
४.१.५.२ पदावलीको प्रतिस्थापन ७९
४.१.५.३ वाक्यको प्रतिस्थापन ७९
४.१.६ लोपगत सम्बन्ध ८०
४.१.६.१ नामिक लोप ८०

४.१.६.२ क्रियाको लोप ८१
४.१.६.३ सर्वनामको लोप ८३
४.१.६.४ पदावलीको लोप ८३
४.१.७ निपात सम्बद्धक ८४
४.१.८ कोशीय अर्थ सम्बन्धगत सम्बद्धक ९०
४.१.८.१ पुनरावृत्ति सम्बद्धक ९१
४.१.८.२ पर्यायवाची सम्बद्धक ९६
४.१.८.३ विपरीतार्थक सम्बद्धक ९८
४.१.८.४ समावेशात्मक सम्बद्धक ९९
४.१.८.५ सन्निधान वा सहप्रयोग सम्बद्धक ९९

अध्याय पाँच

पहेंलो गुलाफ कथामा वाक्यहरूका बीचमा प्रयुक्त सम्बद्धनको व्याख्या र विश्लेषण

५.१ पहेंलो गुलाफ कथामा वाक्यहरूका बीचमा प्रयुक्त सम्बद्धनहरूको अध्ययन १०१
५.१.१ सामान्य विशिष्ट र विशिष्ट सामान्यको सम्बन्ध १०१
५.१.२ विशिष्ट सामान्यको सम्बन्ध १०३
५.१.३ कार्य कारणको सम्बन्ध १०३
५.१.४ कारण कार्यको सम्बन्ध १०४
५.१.५ प्रभाव परिणामको सम्बन्ध १०५
५.१.६ परिणाम प्रभावको सम्बन्ध १०६
५.१.७ परिवेश घटनाको सम्बन्ध १०७
५.१.८ घटना परिवेशको सम्बन्ध १०९
५.१.९ आर्थी पर्यायको सम्बन्ध ११०
५.१.१० आर्थी विपर्यायको सम्बन्ध ११२
५.१.११ तुलनात्मक सम्बन्ध ११३
५.१.१२ प्रयोजनको सम्बन्ध ११३
५.१.१३ स्पष्टोक्ति सम्बन्ध ११४
५.१.१४ अप्रत्यक्ष सम्बन्ध ११५
५.१.१५ अनुमानित सम्बन्ध ११५
५.१.१६ परिचयात्मक सम्बन्ध ११६

५.१.१७ इन्द्रिय मस्तिष्कको सम्बन्ध ११६
५.१.१८ अनुक्रमबोधक सम्बन्ध ११८
५.१.१९ समुच्चय बोधक सम्बन्ध १२०
५.१.२० रीतिबोधक सम्बन्ध १२१
५.१.२१ निहितार्थ सम्बन्ध १२३
५.१.२२ शीघ्रताबोधक सम्बन्ध १२४
५.१.२३ आज्ञार्थ सम्बन्ध १२५
५.१.२४ स्मरणको सम्बन्ध १२५
५.१.२५ प्रश्नोत्तर सम्बन्ध १२६
५.१.२६ प्रश्नार्थक सम्बन्ध १२६
५.२ सम्बद्धक र सम्बद्धनका दृष्टिले पहेंलो गुलाफ कथाको विश्लेषण १२७

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१ सारांश १२९
६.२ निष्कर्ष १३१
६.३ उपयोगिता १३२
६.३.१ नीतिगत उपयोगिता १३३
६.३.२ प्रयोगगत उपयोगिता १३४
सन्दर्भसामग्री सूची
व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

तालिका नं. १ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयुक्त प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरूष वाचक सार्वनामिक सम्बद्धक ४७

तालिका नं. २ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयुक्त आत्मवाचक सार्वनामिक सम्बद्धक ६४

तालिका नं. ३ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयुक्त दर्शकवाचक सार्वनामिक सम्बद्धक ६५

तालिका नं. ४ : पहेंलो गुलाफ कथामा रहेका सम्बन्धवाचक सार्वनामिक सम्बद्धक ७२

तालिका नं. ५ : पहेंलो गुलाफ कथामा रहेका प्रश्नवाचक सार्वनामिक सम्बद्धक ७४

तालिका नं. ६ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयोग भएका स्थानिक सम्बद्धकहरू ७५

तालिका नं. ७ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयुक्त कालिक सम्बद्धकहरू ७९

तालिका नं. ८ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयोग भएका संयोजकहरू ८४

तालिका नं. ९ : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयोग भएका पुनरावृत्ति सम्बद्धकहरू ९६

तालिका नं. १० : पहेंलो गुलाफ कथामा प्रयुक्त निपात सम्बद्धकह १०४

तालिका नं. ११ : पहेंलो गुलाफ' कथामा प्रयोग भएका समावेशक समावेश्य सम्बद्धकहरू ११३